

De zee lezen

Over de golfslag van de politieke vernieuwing

 Mark Elchardus

 Socioloog VUB

Scenario's

Herverkaveling... de mogelijkheid tekent zich af, in de verte, wordt groter, komt dichterbij, zwelt als een golf die het strand nadert, breekt, vloeit terug en laat een plasje en wat lege schelpjes achter. Politieke surfers leunen op hun planken en wachten. Zij wanhopen niet. De golfslag houdt aan, maar het is soms moeilijk de zee te lezen.

Zelfs als men het eens is over de politieke situatie kan men vandaag verschillende mogelijke herverkavelingsscenario's bedenken. Paul Zeeuwts toont dat duidelijk aan in zijn bijdrage in dit nummer. Op basis van eenzelfde situatieschets onderscheidt hij drie mogelijkheden. Op die manier wordt het initiatief weer bij de politici gelegd. Terecht. Het komt er immers niet op aan de kiezer gedwee te volgen of in een groot electoraal net te vangen. Politieke partijen moeten daarentegen voldoende creatief zijn om, uitgaande van de hedendaagse maatschappelijke werkelijkheid en van een zeer nuchtere optelsom van de mogelijkheden en de beperkingen die daarin besloten liggen, de burgers een perspectief en een zinvolle keuze te bieden.

Van dat standpunt vertrekken ook de bijdragen van Norbert De Batselier, Marc Van Peel en Jos Geysels. De Batselier houdt een warm pleidooi voor één van de door Paul Zeeuwts onderscheiden scenario's: de progressieve overkoeping. Zo'n onderneming moet volgens hem worden gebouwd op een nieuw of vernieuwd maatschappelijk project. Marc Van Peel bepleit een ander van de door Zeeuwts onderscheiden scenario's en koppelt dat eveneens aan een specifieke kijk op mens en samenleving. Op die manier groeit de herverkavelingsproblematiek uit tot een zoektocht naar vernieuwde maatschappelijke

projecten. Jos Geysels brengt dat prachtig onder woorden: "Politieke partijen hebben immers ook een cultureel-maatschappelijke functie waarbij naast de realisatie van het programma via machtsverwerving ook de machtsvorming rond bepaalde ideeën en paradigma's belangrijk is". Van Peel zoekt die vernieuwing in een herbronning van het christelijk personalisme. De Batselier verwacht veel van wat hij "sociaal-ecologische modernisering" noemt. Geysels legt sterk de nadruk op de beperkte rationaliteit van economische groei en op de zin van ecologische limieten. Die verschillende visies blijven vooralsnog vrij vaag. Om een nieuw maatschappelijk project te ontwikkelen moet men immers toekomstmogelijkheden onderkennen en moet men de spanning tussen de mogelijkheden die worden onderkend of gedroomd en de beperkingen die worden ervaren, politiek hanteerbaar maken. Dat is in de woelige werkelijkheid van dit eeuweinde geen gemakkelijke opgave, geen werk van korte adem.

Omgevingsfactoren

We weten daarenboven dat zowel de ervaringen als de dromen van mensen sterk beïnvloed worden door hun levensomstandigheden: door het werk dat ze doen, hun mate van bestaanszekerheid, het onderwijs dat ze hebben genoten, de kranten die ze lezen, de tv-programma's die ze bekijken, de buurten waarin ze leven, kortom, door het geheel van omstandigheden die vroeger kordaat en nu aarzelend worden omschreven als de 'klasse-situatie'. De naoorlogse welvaart en de spectaculaire expansie van het onderwijs hebben velen de indruk gegeven dat klasse-verschillen onbelangrijk werden. Samen met die verschillen zou ook, zo meende men ter rechter- en ter

groenerzijde, de politieke uitdrukking van de klassenverschillen - het conflict tussen links en rechts - vervagen. Toen John Major aantrad deed hij de Britten kond van dat inzicht. "Sociale klassen bestaan niet meer", legde hij uit. Uit zijn mond klonk dat mild. Zijn voorgangster en mentor, Margaret Thatcher, had immers al verklaard dat zelfs de samenleving niet bestaat. Er zijn enkel individuen, zo opinieerde zij. De mare van die grensverleggende inzichten is ook hier te lande doorgedrongen. Toen het boek *Op zoek naar de arbeidersklasse* (zie bespreking in *Samenleving en politiek*, nr. 9, 1994) aan de pers werd voorgesteld, vroeg één van de aanwezige journalisten of het speuren naar een fenomeen als sociale klasse nog wel voldoende eigentijds is en niet hopeloos ouderwets en achterhaald.

Andere klasse

We beleven vandaag een terugkeer van de sociale klasse... en zij lijkt niet meer helemaal hetzelfde verschijnsel als voorheen. Strikt genomen is het geen arbeidersklasse meer, hoewel veel arbeiders er deel van uitmaken. Men kan de leden van die klasse ook niet meer aanspreken als "werkende mensen", want onder hen bevinden zich veel gepensioneerden, huisvrouwen en werklozen. Men kan ook niet meer van een "lage" klasse spreken, want de leden van die klasse leggen zich niet meer zo gedwee neer bij een opdeling die de cultuur en de levenswijze van de enen als "hoog" en die van de anderen als "laag" bestempelt. De leden van die klasse omschrijven zichzelf dikwijls als "gewone" mensen en bestempelen de anderen als "de geleerden" en "de gestudeerden". Die opdeling getuigt van maatschappelijk inzicht. Ten gevolge van de expansie van het onderwijs is in onze samenleving het diploma inderdaad uitgegroeid tot een criterium dat heel sterk klasseert en de kansen op economische en culturele participatie bepaalt. In de nieuwe economische wereldorde waaraan nu wordt gebouwd, lijkt er steeds minder plaats voor de laaggeschoolden. Voorstanders van die nieuwe orde reageren daarom met een pleidooi voor méér scholing. Dat kan voordelen hebben, maar de laaggeschoolden beseffen dat hun positie relatief is en dat zij en hun kinderen waar-

schijnlijk de laaggeschoolden zullen blijven, ook en zelfs op een nog meer opvallende wijze als het totale scholingsniveau stijgt.

Laaggeschoolden lopen een groot risico op werkloosheid en uitsluiting. De wijze waarop de toekomst van onze economie en samenleving vandaag in een mondiaal perspectief wordt geschetst, laat hen bitter weinig ruimte. Laaggeschoolde mensen, zelfs als ze persoonlijk (nog) niet het slachtoffer van uitsluiting zijn geworden, voelen zich een bijzonder soort vreemdeling: ze zijn nu nog hier, maar als het ware voorlopig. In de toekomst van onze samenleving lijkt voor hen geen volwaardige plaats meer weggelegd. Zij leven daarom in conflict met een maatschappij die niet meer echt de hunne is. De politiek, de smaak, de moraal en de cultuur die hen door de hogergeschoolden wordt voorgehouden, wordt dikwijls op een agressieve wijze afgewezen. Op het beeldscherm van de sociologische opiniepeilers, dat sterk door de vooringenomenheden van de middenklasse wordt gekleurd, verschijnen de laaggeschoolden daarom als bekrompen, slecht geïnformeerd, egoïstisch, ethnocentrisch en begaan met kleine materiële zorgen.

Hoogstwaarschijnlijk zal nu worden geprobeerd de economische en culturele uitsluiting van de laaggeschoolden ook sociaal en politiek te bezegelen. De sociale marginalisering van de laaggeschoolden verloopt via een langzame, maar in de armoedestatistieken merkbare verschuiving van sociale zekerheid naar voorwaardelijke bijstand. Men hoort ook steeds meer het veel radicalere voorstel om aan iedereen, ongeacht de tewerkstellingskansen en de behoeften, hetzelfde basisinkomen te geven en die voorziening te koppelen aan het afschaffen van het minimumloon en het ontmantelen van de sociale zekerheid. Voor vele hogeropgeleiden is het blijkbaar ook vervelend dat laaggeschoolden politiek hun stem nog laten horen en daarenboven van die mogelijkheid gebruik maken om erg verontrustende "signalen" uit te zenden. Om daaraan te verhelpen stellen de partijen met een relatief hoog opgeleid electoraat voor de stemplicht te vervangen door het stemrecht. Zij weten immers dat de laaggeschoolden minder gemakkelijk naar de stembus trekken.

Andere toonzetting

Een progressief maatschappelijk project moet erop gericht zijn zowel die uitsluitingstendens als die culturele segregatie te breken. Dat zal uitermate moeilijk zijn omdat er binnen progressieve kringen zeker geen eensgezindheid bestaat over de noodzaak dit te doen, laat staan over de beste manier om het te doen. Specifieke aandacht voor de problemen van uitsluiting en culturele segregatie wordt nog dikwijls beschouwd als achterhaald of behoudsgezind of een zorg die wordt ingegeven door electorale berekening. De Batselier en Geysels geven de indruk dat te denken. Volgens hen kan blijkbaar enkel rond de zorgen van de hogeropgeleiden een waardig nieuw project worden gevormd. In het vorige nummer van dit tijdschrift (nr. 9, 1994, blz. 48) stelde Koen Raes, mijns inziens heel terecht, dat een progressief maatschappelijk project niet kan kiezen tussen de laag- en de hogeropgeleiden. De emancipatie van beide groepen - emancipatie op zowel sociaal-economisch als cultureel vlak - moet volgens hem het richtsnoer blijven. In de wijze waarop Raes dat standpunt formuleert, ontsnapt hij echter niet aan de vooringenomenheid die inmiddels in ons taalgebruik zit ingebakken (en waaraan ik evenmin ontkom als de auteurs die ik op dat punt bekritiseer). We moeten, zo formuleert hij zijn aanbeveling, een tweespalt vermijden tussen enerzijds de sociaal-economische en anderzijds de culturele "voorhoede". Het zal nog wel wat inspanningen vergen om de relatie tussen de cultuur van de laaggeschoolden en die van de hogergeschoolden te leren definiëren in andere termen dan 'achterhoede' en 'voorhoede', 'verleden' en 'toekomst', 'laag' en 'hoog'. Zo'n herdefinitie is nochtans nodig om een dialoog eerder dan een belerende monoloog mogelijk te maken.

In *Conformisme, radicalisme en machteloosheid* (1990) verdedigt Hans De Witte de stelling

dat heel wat van de houdingen van de laaggeschoolden (hij spreekt van de 'arbeidersklasse') worden ingegeven door de ervaring van machteloosheid. Zij steunen op het gevoel onvoldoende vat te hebben op het eigen leven en de eigen omgeving. Dat gevoel moet niet psychologisch worden geïnterpreteerd. Het is veeleer een juiste inschatting van de situatie en een diagnose die leidt naar een vraag naar duidelijke afspraken, regels, verantwoordelijkheden en grenzen. Als we grondig willen nadenken over een nieuw maatschappelijk project lijkt me dat zeker geen minder waardevol uitgangspunt dan de individualiseringstheorie, de stelling dat enkel ecologische grenzen aanvaardbaar zijn of de combinatie van een modernistische dynamiek en ecologische zorgen.

Toen ik een paar maanden geleden in *Verschillende werelden* over de mogelijkheid van een politieke dialoog tussen progressieve laag- en hogergeschoolden speculeerde (*Samenleving en politiek*, nr. 7, 1994), dacht ik dat deze ondermeer zou kunnen groeien uit een confrontatie tussen de SP en Agalev. Een dialoog tussen een partij die vooral bij de "gewone mensen" en een partij die vooral in de "nieuwe middenklasse" verankerd is, leek me toen een uitstekende manier om de contouren van een nieuw project uit te tekenen. Die dialoog zal ongetwijfeld heel moeilijk zijn omdat men in naam van het eigen grote gelijk de uitgangspunten van de gesprekspartner nog al te snel trivialeert of moreel verdacht maakt. Met een VU die zichzelf heeft overleefd en een Agalev dat in crisis lijkt (what's new), achten een aantal progressieven zo'n moeilijke dialoog inmiddels echter al achterhaald. Zij hopen op een snelle overkoepeling van progressieve partijen. Die mogelijkheid tekent zich af, in de verte, wordt groter, komt dichterbij, zwelt als een golf... en we zullen wel zien of ze meer dan een plasje en wat lege schelpjes achterlaat.